

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NİZAMİ ADINA ƏDƏBİYYAT İNSTITUTU

**TÜRK XALQLARI ƏDƏBİYYATI:
MƏNŞƏYİ, İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ
VƏ PROBLEMLƏRİ**

BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANSIN
M A T E R İ A L L A R I

1-2 dekabr 2015-ci il

İlyas KAYAOKAY
Fırat Üniversitesi, Türkiye, Elazığ,
kayaokay_2323@hotmail.com

KIZILELMA'YA DEK GİDERİZ

Türk-İslâm mefhum ve mefkûresinin mümessili olan Kızılelma, İslâmiyet evveli ve sonrası Türk destanlarında en önemli gaye olarak karşımıza çıkmaktadır. Ergenekon Dağı'nı eritme düşüncesi, Oğuz Kağan'ın güneşi tuğra yapması, Uygurların “Yada” taşını koruması, Manas'ın Çin'i, Alp Er Tonga'nın İran'ı, Atillâ'nın Roma'yı zapt etmesi, Battal Gazi'nin, Dânişmend Gazi'nin gaza düşüncesi... gibi mücerret unsurların tecessüm ettiği bir hedefür Kızılelma...

Velhasıl Kızılelma, “i'lâ-yı kelimetullâh”ı varlabilecek en son noktaya kadar taşımaktır. Orta Asya Türklerinden Osmanlı'ya da miras kalan Kızılelma, belirli bir yer isminden ziyade cihan hâkimiyeti ülküsünün adıdır.

Peki neden başka bir meyve değil de elma veyahut neden yeşil değil de kırmızı?

“Elma” motifini masal ve halk hikâyelerinde de görebilmekteyiz. Bu sözlü kültür ürünlerinin olay halkasının ilk basamağında; padişah veya vezirin ekonomik yönden portresi çizilir. Tasvirler göre, ailenin saâdeti yerindedir. Ancak bu mirasa sahip çıkacak bir veliaht eksiktir. Dert padişahı devâ da Hızır'ın ikram ettiği elmadır tabii...

Hulâsa-i kelâm, elma; zürriyetin, güç ve kuvvetin, muradın sembolüdür. Elazığ'da vefat eden biri için söylenen; “Hayret bugün elma da yemişti, nasıl öldü?” sözü elmanın hayatın sembolü olduğunu apaçık göstermektedir.

Elmanın kırmızı olması da tesadüfi değildir. Kırmızı, kanın rengidir. Kan da hayatı sembolize eder. Manas ve Cengiz Han, elinde kan pıhtısı ile doğar. Bu durum bazı toplumlarda uğursuzluk alâmeti sayılsa da ileride o kişinin gücü, kudreti elinde toplayacağı anlamını taşır. Elinde kanı tutmak; hayat enerjisini elinde ihfâ etmiş demektir. Zaten elin, kanı muhafaza etmiş hâli; cenin duruşuna benzemektedir.

Cenin pozisyonu “hayat”ı sembolize eder. Yozgat yöresinde bulunan tabutların cenin şeklinde olması bu görüşümüzü desteklemektedir. Kırmızı, baskın ve dinamik bir renktir. Hayat ve enerji vericidir. Dilimize ödünçleme yoluyla Arapçadan geçmiştir. Türkçe karşılığı “al” ve “kırmızı”dır. Azerbaycan Türkçesi'nde kırmızı, altın anlamına da tekabül eder. Kırmızı, ateşin de rengidir.

Bugün İslâmiyet öncesi Türklerde görülen ateş ile ilgili uygulamaları, İslâmî unsurlar içerisine dâhil olmuş bâtil unsurlar olarak görebilmekteyiz. Annem sacda ekmek pişirdiği vakit ona su ikram ettiğimizde suyu içmeden evvel bir miktarını saca dökerdi. Sebep ise; ateşin susamış olduğu düşüncesi idi. Yıllar sonra anladım ki bu uygulama; eski Türk âdetlerinden olan “ateş iyesi” korkusuna karşı gösterilen saygınlık ve memnuniyetin kolektif bilinçaltımızda kalmış uygulamasıdır.

Elma, şekli itibarıyla küreye benzemesi hasebiyle dünyayı da ifade eder. Topkapı Sarayı'ndaki Osmanlı padişahları albümünde görüldüğü üzere, Sultan Çelebi Mehmed'den III. Murad'a kadar tahta cülûs etmiş sekiz padişahın yedisinin elinde birer elma resmedilmiştir. Tasvirlerde İsa'nın sağ eliyle bir işaret yaptığı görülür. Buna “Pantokrator İsa” figürü adı verilmiştir. Aynı işareti, Osmanlı padişahlarına ait minyatürlerde de görebilmekteyiz. Bu işaret dünyanın merkezinde olmayı ve kanun koyuculuğunu sembolize etmektedir. Elinde altın küre (Kızılelma) tutan Osmanlı sultan portreleri bize gösteriyor ki Kızılelma, hükümdarlık alâmetidir. Elinde Kızılelma tutan

padişahın vermek istediği; “Dünyanın hâkimi benim!” mesajıdır. Jung’un, altın ve kürenin Tanrının alegorisi olduğunu söylemesi bundandır.

Kızılelma’nın neresi olduğuna dair malzemeler boldur. Oğuz Kağan zamanındaki Kızılelma, Pekin’dir. Başlangıçta doğu coğrafyası bir Kızılelma iken; Atillâ ile birlikte batı, Kızılelma olmuştur. Güneşin batmadan hemen önceki durumu bir kızıl elmaya benzemektedir. Belki de bu sebepten batı ülkeleri Kızılelma’nın toprağa bürünmüş hâlidir.

“Kızılelma Neresi?” ismiyle bir hikâye yayınlayan Ömer Seyfettin; onu; “Varılmak istenen yer.” şeklinde izah eder. Osmanlı’nın Kızılelma anlayışı da böyledir. Ordularımız mart ayında sefer hazırlıklarına başlarken sefer yeri gizli tutulur imiş. Yeniçeriden biri;

“–Sefer nereye?” - diye sual eylediğinde;

“–Kızılelma’ya!” - cevabını almış.

Saltuknâme adlı eserde, Roma’ya yapılan bir sefer esnasında Saltuk kiliseden Kızılelma’yı tam indirecekken Hızır, Türk-İslam mefkûresinin devamı için Saltuk’a gereken icazetnâme’yi vermemiştir. Bunu gerçekleştirecek kişinin Hazret-i Peygamber’in halîfesi olacağını söylemiştir.

1453 yılına kadar Türklerin Kızılelma’sı İstanbul idi. Ayasofya önünde dikili bir sütun üstünde at üzerindeki Lustinianos heykelinin elinde altından bir kürenin varlığından söz edilir. Bu yolla cihanı tahakkümü altında tuttuğu söylenen imparatorun elindeki küre (Kızılelma) düşüp kırıldığı zaman Türklerin İstanbul’u alacağına dair bir alâmet olarak görülmüştür.

1317’de bu küre (elma) bir fırtına sonucu düşüp harap olunca imparatorluğun helâk olacağı mânâsı çıkarılmış, böylece halk korkuya kapılmıştır. Heykelin elindeki kürenin, Fatih’in İstanbul’u kuşatmasından kısa bir süre önce düştüğü rivâyet edilse de Bavyeralı Knappe Schiltberger 1427 senesinde küreyi orada göremediğini söylemiştir. (1403 yılında görüldüğü bilinmektedir) Kızılelma’dan 4 yerde bahseden Evliya Çelebi, Hazret-i Peygamber’in doğumu sırasında Tâk-ı Kisrâ ile birlikte Ayasofya ve Kızılelma-yı Rum Kubbesi’nin de çıktığını yazmaktadır.

Her ne kadar İstanbul Kızılelma olarak görülse de Yıldırım Bâyezîd’in, 1389 senesinde Kosova Harbi’ni kazandıktan sonra ticaret ve barış antlaşmasını yenilemek arzusuyla gelen elçilere red cevabını vererek Roma’ya dek ilerleyeceğini, atını da Saint Pierre Kilisesi’nin mihrabında yemleyeceğini söylemesi Roma’nın Kızılelma içerisinde olduğunu göstermektedir.

Bu kilisenin bakır renkli kubbesi veya mihrabındaki altın toptan dolayı Roma, Kızılelma sayılmıştır. Fatih’in Otranto (1480) Seferi bunu göstermektedir. Fatih vefat etmeseydi belki de İstanbul’dan sonraki hedefi Roma’yı zapt etmek olurdu. Zira Fatih, kendisini Roma İmparatorluğu’nun da vârisi olarak görüyordu.

Budin, Estergon ve en önemlisi Viyana şehri Osmanlı’nın bir sonraki Kızılelma’sı olmuştur. Diyâr-ı Üngürüs şeklinde bilinen Macaristan şehirleri ile Almanya da Kızılelma’dır. Taşlıcalı Yahya, Sultan Süleyman için yazdığı kasîdesinde batı ülkelerini Kızılelma ülkeleri olarak anar:

Alındı avni ile nice bin kılâ-ı Fireng,

Yıkıldı emri ile Engürüs bünyânı.

Elindedür Kızılelma’yı kılsa zîr ü zeber,

Nite ki mülk-i Ferenduş ile Alamân’ı.

“Nice Fireng kaleleri yardımı ile alındı. Emri ile Engürüs yapıları hep yıkıldı. İsterse Ferenduş ile Alman yerlerini, Kızılelma ülkelerini altüst etmek senin elindedir.”

Bâfî de donanma için bir kasîde yazar. Bu beyitlerde de batı ülkeleri Kızıl elma olarak geçer:

Ser-i hûnîn-i cadûya yine bir reng idelüm,
Gösterelüm Kızıl elma'ya gemi almayı.
Düşmenün başını top eyleyelüm meydanda,
Sıyalum baş topu ile yine İspanyâ'yı.
İdeler hisse cihan mülkünü gâzîlerimiz,
Ola şehir-i Venedik bir kulun ednâ payı.
Salalum her gemiyi feth-i Firengistân'a,
Başa baş başka hisâr almaya baştardâyı.

“Baş götüren kan dökücü büyücüye yine bir oyun yapalım. Kızıl elma'ya gemi almayı gösterelim. Düşmanın başını meydanda top gibi yapıp İspanya'yı bu toplar ile vuralım.

Gazilerimiz cihan mülkünü paylaştırsın. Venedik şehri bir kulun en küçük payı olsun. Gemileri ve küçük gemileri Firengistan'ın fethi için ve hisarlar almak için yollayalım.”

Hâfız Ahmed Paşa, Peşte'nin ele geçirilmesiyle Budin halkının mihnetten kurtulduğunu söyleyerek Kızıl elma'nın alınması için Hakk'a duâ eder:

Dest-i küfr ile o vîrân olan iller umaram,
Ehl-i İslâm eline girip ola hep mâmûr.
Kızıl elma'yı alup sîb-i zenahdanlarının,
Zekânın dişleyelim, kullarına ver destur!
Cân u dil birle bu Hâfız kulun ister ki şehâ,
Cümle a' dâni ide dünyede Kâhir makhûr.

“Kâfirlerin eli ile harap olmuş o yerler, umarım İslâm topraklarına dâhil olarak mamur olurlar. Kızıl elma'yı alıp elmayı andıran çenelerinin alt ucunu dişleyelim. Bunun için kullarına izin ver. Ey Padişahım! Bu Hâfız kulun cân u gönülden ister ki Hazret-i Kahhâr dünyada bütün düşmanlarını kahreylesin.”

Nev'î, Hayrefî, Kandî, Bosnalı Sâbit gibi pek çok dîvan şairinin yanında Âşık Kurbânî, Âşık Sâfî gibi halk şairleri de Kızıl elma'dan bahsetmişlerdir. Kızıl elma genellikle kasîdelerde memduhun methinde kullanılır.

Dîvan şairlerinin Kızıl elma'sı elbette sevgili olacaktır. Zira âşık için ulaşılabilecek en önemli toprak parçası; saçî zünnâra (papaz kuşağına); şahsî saneme (puta), gamzesi kâfir ordusuna benzeyen sevgilinin kapı eşiğidir. Çift mahlâs kullanan Ahmed Bâdî ile Kırkkiliseli Ahmed Tevfik Efendi müştereken bir gazel yazar. Şairlerimiz sevgilinin yüzünü, mecaz sanatı (parça-bütün ilişkisi) ile Kızıl elma'ya benzetir:

Turre-i tarrârî, vechin' kapamış eyvâh kim (Bâdî)
Zabt kılmış san Kızıl elmayı kâfir leşkeri (Tevfik)

“Eyvahlar olsun ki yankesici saç lülesi yüzünü kapatmış. Sanki kâfir askeri, Kızıl elma'yı hükümrânlığı altında tutmuş.”

Mehmed Şerif Efendi de sevgilinin yanağında (yüzünde) peydâ olan ayva tüylerini Kızıl elma'ya bayrak diken İslâm askerleri olarak yorumlamıştır:

Zâhir oldu ârızında sebz-gûn a'lâm-ı hat,
Tâ Kızıl elma'ya vardı asker-i İslâm-ı hat.

“Ayva tüylerinin alemleri yanağında göründü. Sanki o tüylerden oluşan İslâm askerlerinin yolu tâ Kızıl elma'ya vardı.”

Kızıl elma, Yeniçeri Ocağı lâğvedilince ve arka arkaya mağlûbiyetler baş gösterince artık unutulmaya başlandı. Millî Edebiyat dönemine gelindiğinde yenileşerek canlandı. Başta bu konuda eser veren Ziya Gökalp, (Kızıl elma) ve Yahya Kemal (Gedik Ahmed

Paşa'ya Gazel) olmak üzere pek çok şair ve yazar bu konuya değindiler. Yeni Kızılelma, artık batı değildir. Tıpkı Mete Han döneminde olduğu gibi hedef doğuya yani Turan birliğine yönelmiştir. Destan şairimiz Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, Dilâver Cebecî, Ragıp Şevki Yeşim, Cengiz Aytmatov gibi şair ve yazarların Kızılelma'ya yeni anlamlar yüklediği görülmektedir.

Her ne kadar İslâm âleminin günümüzdeki hâl-i pür melâli içinde hayal gibi görünse de, Kızılelma, kanaatimce yine batıdır. Artık kılıcın sadece sinemalarda görüldüğü bu çağda, İslâm'a kuvvetle sarılıp aklımız ve îmânımızla onları alt etmeliyiz. Şeref Hanım'ın asırlar evvel söylediği sözler âmîn demeliyiz:

Düşüp kazdığı lağma büt-perest çıksın kilîsâdan;
Okunsun hutbe, etsin vaz'-ı minber asker-i İslâm.
Kızılelma'ya dek sürsün çıkarsın ceş-i küffârî;
İdüp tevfiği rehber, sıdkı yâver asker-i İslâm.
Şeref elden gelir ancak duâdır dilerim Hak'dan;
Olalar Hızır ile dâim berâber asker-i İslâm.

“O puta inananlar kiliseden çıkıp kendi kazdığı lâğım çukuruna düşsün. İslâm askerleri (kiliseye) minber koysun, (orada) hutbe okunsun. İslâm askerleri doğruluğu kendisine rehber edip, Kızılelma'ya kadar düşman askerlerini topraklardan sürüp, çıkarsın. Şeref'in elinden ancak duâ etmek gelir. Hak'tan dilerim ki İslâm askerleri, daima Hızır'la beraber olsunlar.

KAYNAKLAR

1. Harmancı Abdullah. Yeni Türk Edebiyatında Kızılelma // Turkish Studies, Summer 2010, Volume 5/3.
2. Bulut M. Reşat. Osmanlı Minyatürlerinde Sultan Eğlence Sahneleri ve Kullanılan Çalgı Figürlerinin İkonografisi // Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: 2013.
3. Gökyay Orhan Şaik. Kızılelma // TDV İslâm Ansiklopedisi. c. 25, s. 559-561.

İlyas KAYAOKAY

“WE LL GO UP TO GOLDEN APPLE”

Summary

“Golden apple” motive is one of the key object used in the Turkish literature. Here in the article, the author studies and tries to find out why “apple” not another fruit is not so frequently used in the Turkish literature. Herewith, he studies the area of the motive of the golden apple and analyzes the different approach to the “golden apple” motive in the literature.

Ильяс КАЯОКАЙ

ДО “КРАСНОГО ЯБЛОКА” ПОЙДЕМ

Резюме

В представленной статье автор объектом научного изучения делает имеющее место в народных изречениях поговорку мотив “яблоко”, по мнению автора которой “алма” (т.е. “яблоко”) рассматривается как символ самой жизни. Для анализа отдельных сторон вопроса И.Каяокай обращается к мифологическим и религиозным источникам.